

**ДЕСЯТИННА «МОГИЛЯНСЬКА» ЦЕРКВА
НА ГРАВЮРІ «ТЕЗА ОБИДОВСЬКОГО» 1688–1691 РОКІВ**

За розквіту бароко та друкарства в Україні в XVII–XVIII ст. набув поширення жанр гравюр, відомих як «тези», «конклюдії», «тематичні аркуші». Для другого з термінів слід розрізняти кілька значень. З точки зору гомілетики (мистецтва церковної проповіді), «конклюдія», за словами українського теолога й письменника барокової доби панотця Іоанікія Галятовського (у книзі «Наука, альбо способ зложення казання», 1659), – є третьою і завершальною частиною проповіді (після вступу-ексординіуму та розповіді-наррації) [Пруганова 2011, с. 117–118]. У ще одній позиції, слово «конклюдія» вживалося саме щодо «тематичних аркушів» великого розміру з гравюрою, яка, поєднуючи складний алегоричний набір зображень і урочистих текстів, являла собою афішу-анонс теологічного диспуту (у Києво-Могилянській академії) і водночас могла бути використана як подарункове підношення [Сидор 2014, с. 273]. До однієї з таких конклюдій, відомої як «Теза Обидовського», ми звертаємося в цій статті з приводу зображення на гравюрі, у контексті краєвиду святих місць на Київських пагорбах, Десятинної церкви Різдва Пресвятої Богородиці, зведеної коштом митрополита Петра Могили на місці літописної церкви Богородиці Десятинної X ст.

Іван Павлович Обидовський (1671/1672 або 1676–1701), за ім'ям котрого часто називають конклюдію, був небожем гетьмана Івана Степановича Мазепи (по Мазепиній сестрі Олександрі), у 1692–1693 роках завершив курс навчання в Києво-Могилянській академії. По тому служив при гетьмані в Батурині, у 1695 і 1697 роках брав участь у російсько-українських військових операціях проти Османської імперії на півночі Приазов'я та Причорномор'я. У 1698 році обійняв посаду полковника в Ніжині та одружився з донькою генерального писаря Василя Кочубея Ганною (на вінчанні талановитий префект Києво-Могилянської академії ігумен Стефан

Яворський привітав молодят проповіддю «Виноград Христовий», що її згодом було надруковано). З початком російсько-шведської війни 1700–1721 років очолював велике військове з'єднання козаків, яке, дислокуючись у Псковсько-Печорському монастирі та Гдові, діяло проти шведських військ на тодішньому прикордонні, а на початку 1701 року помер від застуди [Павленко 2004, с. 67–71, 268–271].

Під час навчання в Академії Обидовський, разом зі знаним ченцем-гравером Інокентієм (до постригу Іваном) Щирським, виготовив конклюдію (до якої написав тези) [Павленко 2004, с. 272–273] із зображенням пагорбів Києва, увінчаних храмами й монастирями [Алферова, Харламов 1982, с. 24–25, 27]. У 1691 році конклюдію було піднесено юним царям Іванові й Петрові Олексійовичам. Політичний контекст появи конклюдії докладно висвітили Тетяна Люта, Ярослав Затиліюк, Сергій Павленко [Затиліюк 2011, с. 40–41; Люта 2012, с. 87–90, 93; Люта 2013, с. 54–56; Павленко 2004, с. 67, 268–269, 272–273]. Серед найважливіших обставин у передісторії створення конклюдії – усунення османської загрози Києву в 70-х роках XVII ст. (у зв'язку з подіями довкола Чигирини) та ухвала в 1686 році дипломатичного рішення про те, що після Хмельниччини й Руїни Київ не повернеться до складу Речі Посполитої (при тому, що новий кордон з нею «зачинив» місто у трикутник між Дніпром, Ірпенем та Стугною). Нині гравюра «Теза Обидовського» зберігається у відділі естампів Російської національної бібліотеки в Санкт-Петербурзі. В історіографії є відомості про існування в Єрусалимі, у монастирі Святого Сави, другого примірника конклюдії, який ще потребує вивчення [Затиліюк 2011, с. 40–41].

Як свого часу зазначили Галі Алфьорова й Віктор Харламов, у зображуваному на гравюрі Щирського краєвиді глядач бачить Київ через Дніпро, з лівого берега (тобто в ракурсі, у якому століттями відкривався найкращий образ правобережних пагорбів із сакральними спорудами), – чітко «читається абрис міста – від Видубицького монастиря на півдні до Кирилівських висот на півночі» [Алферова, Харламов 1982, с. 27]. У правій

половині краєвиду легко впізнати багатобанну й велику за площею Святу Софію (кафедральний Софійський собор з митрополичим монастирем при ньому), до того ж зображення храму підписане. Південніше Святої Софії (ліворуч від неї для глядача) можемо бачити Свято-Архангело-Михайлівський Золотоверхий собор (з другим за значенням монастирем у Старому Києві, тобто на плато Старокиївської гори). А на північ від Святої Софії, ближче до схилів над Подолом, – виділяється окрема споруда з увінчаною хрестом банею та вівтарною апсидою в східній стіні (з боку глядача). При порівнянні розташування споруд Софійського собору, Золотоверхого монастиря та фундаментів давньої Десятинної церкви на місцевості, а також панорамних зображень Києва 1638 і 1695 років, можна вважати, що окрема споруда з банею та апсидою є церквою Різдва Пресвятої Богородиці Десятинною, зведеною під патронатом митрополита Петра Могили в 1636–1647 роках із використанням залишків руїн у південно-західному куті величного храму X–XIII ст. (іл. 1).

*Іл. 1. Отець Інокентій (Іван) Щирський. Теза Івана Обидовського. 1691 р.
Фрагмент із зображенням Старокиївської гори. Десятинну церкву
Різдва Пресвятої Богородиці обведено червоною дужкою.
[За: Алферова, Харламов 1982, с. 25]*

Джерела та література

Алферова, Г. В., Харламов, В. А. 1982. *Киев во второй половине XVII века: историко-архитектурный очерк*. Киев.

Затилюк, Я. В. 2011. «Спадкоємці», «власники» та «охоронці» Києво-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII ст. *Український історичний журнал*, 5, с. 28–43.

Іртуганова, Т. 2011. Наука складання проповіді і «Руно Орошенное» Димитрія Туптала. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірка наукових праць*, 16. Ужгород, с. 117–120.

Люта, Т. 2013. Могилянський «Theatrum Gloriae» Івана Мазепи. *Пам'ятки України*, 1, с. 54–63.

Люта, Т. 2012. Софія Київська та Іван Мазепа: теза Іларіона Мигури в контексті Слова про закон і благодать. *Ruthenica*, XI, с. 87–107.

Павленко, С. 2004. *Оточення гетьмана Івана Мазепи: соратники та прибічники*. Київ.

Сидор, О. 2014. Світ астрономії в образах українського мистецтва. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні: збірка наукових праць*. Львів, с. 226–317.

Владислав Дятлов
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного відділу
історико-археологічних досліджень
Музею історії Десятинної церкви